

Микола Безотосний

НАТХНЕННА МОЛИТВА ЗА УКРАЇНУ

**(Виховання підростаючого покоління на ідеалах життя
молодого Симона Петлюри)**

*Він невпинно росте,
Його постать роки одягають
у бронзу і мармур.*

Євген Маланюк

Ми сьогодні, на жаль, мало знаємо про Симона Петлюру. В Українській незалежній державі, за яку віддав своє життя цей видатний син нашого народу, офіційна влада досі не визначила свого ставлення до нього. Вона, по суті, боїться згадувати ім'я людини, не кажучи вже про гідне пошанування її пам'яті, спадкоємцем справи якої, ставши біля державного керма, волею історії зробилася сама. Проте були і є чесні літописці українського буття, які своїм обов'язком вважають вивчення й популяризацію відомостей про національного лідера, донесення інформації про його високий чин новому поколінню українців.

Про Симона Петлюру видані збірки документів і спогадів, зокрема чотиритомник «Статті, листи, документи», перший і другий томи якого по-

бачили світ у Нью-Йорку (1956, 1979 рр.), а третій і четвертий – у Києві (Вид-во імені Олени Теліги, 1999. – 616 с.; 2006. – 704 с.). Вийшла маса наукових досліджень і публіцистичних праць, що дозволяють чимало відкрити для себе про життя і діяльність політика. Разом із тим прогалиною, на наш погляд, є те, що недостатньо мовиться про його молоді роки, коли саме і відбувалося формування особистості майбутнього голови Директорії УНР. Окремі штрихи цієї проблеми ми вже висвітлювали у своїх розвідках [1]. У цьому дописі ставимо за мету ретельно дослідити процес становлення майбутнього провідника української нації в кінці XIX – на початку XX століття (у період його дитинства і юності) у місті Полтаві.

Полтавська земля народила немало славних лицарів-патріотів України: Григорія Сковороду, Івана Котляревського, Миколу Міхновського, Кирила Осмака, Юрія Горліса-Горського та інших. Вона завжди була багатою і на митців та майстрів ремесел, лікарів, науковців, освітян, землеробів, громадських діячів, людей прогресивних поглядів. І вже ніяк не заслуговує характеристики «провінція», яку їй інколи накидають. Натомість цілком гідна високого звання «духовної колицки України». Як справедливо писав історик мистецтва В. Січинський, у Полтаві «навіть у часи найлютішої російської неволі збереглася народна свідомість – передовсім у зовнішніх виявах та етнографічних ознаках. І коли інші міста Придніпровської України протягом XIX століття швидко обмосковлювалися, – Полтава гідно боронилася проти чужих впливів, проти чужої неволі <...>. Полтавська хата, полтавський одяг, полтавська вишиванка, полтавські страви, полтавські мистецькі вироби – все це вважалося за найкращі, найчистіші, найбільш українські» [5, с. 10]. Така аура духовності панувала у краї і на межі XIX–XX століть, знаходячи плідний ґрунт, а невдовзі й виразний резонанс у душі молодого Симона Петлюри. Безперечно, у юні роки він знав і про славетного творця «Енеїди» й «Наталки Полтавки», чув відомості про Шевченкові відвідини Полтавщини, читав його твори, особисто зустрічав багатьох культурних корифеїв-сучасників, слухав чи споглядав їхні мистецькі набутки. Долинули до нього і відомості про Івана Мазепу, бо скільки ж усього тут пов'язано з видатним гетьманом: свого часу в Полтаві проживали його дід, тітка й інші родичі; неподалік од Полтави на Коломацькій козацькій раді йому вручили булаву; не раз буваючи в місті, Іван Степанович ухвалював тут важливі державотворчі рішення... Ну і, звісно, трагічні події під Полтавою 1709 року... З юнацтва Симон Петлюра стикався з мазепинською ідеологією. А ще підлітком мандрував на козацьку могилу біля Полтави, сидів там і розмислював про полеглих... Згодом на семінарських заняттях і лекціях з історії він пізнає і переживе всю глибину драми рідного народу, зокрема і спочилих у тій могилі. Отже, в Полтаві промайнула перша половина бурхливого життя майбутнього вождя українського народу: від народження 22 (10) травня 1879 року – до виходу на самостійний шлях 1902 року.

На околиці міста, за півтора кілометра від поля Полтавської битви і 700 метрів від центральної площі Полтави, стояла сільського вигляду хатинка місцевого обивателя, візника Василя Павловича Петлюри. Звівши будинок на чотири кімнати, Василь Петлюра одружився з полтавкою Ольгою Марченко та створив сім'ю, у якій було четверо синів (згодом усі семінаристи) – Федір, Іван (помер 1900 р.), Симон, Олександр – і п'ять доньок: Єфросинія, Тетяна, Мар'яна, Марина, Феодосія (ще троє

дітей померло маленькими). Справи Василя Петлюри йшли вгору – він став власником візницького підприємства на шість пар коней, кілька разів обирався судовим засідателем Полтавського повіту. Подружжя Петлюр пишалось своїм козацьким походженням і виховувало дітей за українськими звичаями. Від батька Симон успадкував твердість переконань і дій, від матері перейняв лагідність і поетичність душі.

Справедливо, проте, буде сказати, що не зразу юнак прийшов до свідомих національно-патріотичних переконань. Майже сімнадцять років безперервних пошуків, роздумів і вагань минуло, перш ніж він сформулював своє політичне кредо, став незаперечним провідником визвольної боротьби, національним вождем, душею і серцем українського народу. Наділений Богом великим організаторським хистом, щирістю, вмінням переконувати і разом із тим зберігати толерантність до інших поглядів Симон Петлюра мав повагу й авторитет як у соратників, так і в політичних опонентів. Життя його складалося нелегко. Невидимий голос чистої совісті не дозволив йому погоджуватись із несправедливістю, проти якої він завжди принципово й відкрито виступав.

Василь Петлюра, помічаючи добру вдачу та кмітливість сина, сподівався, що той стане господарем, продовжить його справу. Однак у 13-річному віці, усупереч волі батька, Симон іде до церковнопарафіяльної школи й через два роки закінчує її кращим учнем. У 15 років він вступає до Полтавської духовної семінарії, т. зв. «бурси». «Так наче зараз бачу... хлопця... з ясними, що аж блистали, очима, одягненого в руденьку курточку зі стоячим комірцем, – згадує його тодішній «однокашник» Іван Рудичев. – Тримався просто... А на лиці... лагідність і весела усмішка... Симон завжди охоче вступав у розмову і своєю простотою, безпосередністю і лагідністю збуджував симпатію до себе. З ним приємно було розмовляти» [6, с. 4]. Важливим є й таке свідчення про Петлюру в роки навчання: «Покривджені малі бурсаки завжди несли йому свої жалі, а він їх потішав, обіймав за шию. Це робило його популярним, авторитетним. Бурсаки звали його „мамою”, бо, як мама дітей, захищав менших перед кривдами старших» [6, с. 8–9]. А крім того, поважали за розум і глибокі знання, наполегливість, уміння відстоювати свої переконання, прагнення прислужитися народові. «...Симон Петлюра належав до тих одиниць, – пише Іван Рудичев, – що вміють гуртувати коло себе товаришів і впливати на них... Вмів він переконувати людей без крику й настирливості й притягував до себе кожного своєю лагідністю та веселою вдачею. І ми шанували Симона за його простоту й сердечність настільки, що його слова для багатьох із нас робились наказом. „Так сказав Петлюра” або „так сказав Симон”. І цього було досить» [6, с. 12].

Незважаючи на зрусифіковане керівництво, учні навчального закладу розмовляли рідною мовою, співали українських пісень, і з-поміж тих співаків особливо вирізнявся білявий Симон. За словами Івана Рудичева, в бурсі Петлюра «співав у хорі, вчився грати на скрипці. Любов до музики, зокрема до народної пісні залишилася в нього на все життя. <...> У пізніших роках брався й диригувати» [6, с. 5]. А все ж той факт, що українська мова в училищі не вивчалася, викликав протест у юних вихованців. Про їхній непослух сповіщав у заяві до правління духовного училища помічник наглядача І. Стефановський ще 1894 року. Зрозуміло, було вжито певні заходи, а зокрема: «Тих учнів, які будуть помічені частіше в розмовах на „малорусском наречіи“, обмежувати у відпустках для відвідування рідних, які живуть в Полтаві...» [3, с. 17]. Утім, це було лише найлегше з покарань...

Небіж Симона Петлюри Степан Скрипник (Патріарх УАПЦ Мстислав) у своїх споминах говорить про свого дядька як про працюючого у школі й поза нею, згадує його підробіток лекціями. Нам (авторові цієї статті) 1990 року в Києві вдалося побувати на офіційній зустрічі із Владикою та поставити йому кілька запитань про визначного родича. Зрозуміло, що молодший на дев'ятнадцять літ Степан Скрипник не міг знати Симона-семінариста, але про дитячі та парубочі роки дядька йому розповідали мати Мар'яна (Мар'яна) й тітки Марина та Феодосія Петлюри. Мати Степана свого часу вийшла заміж за полтавського козака Івана Скрипника. Сам Степан був хорунжим Армії УНР, а в роки Другої світової війни посів духовний чин. Святійший Патріарх розповідав про теплі та щирі взаємини в родині Петлюр. Симона ж йому характеризували як здібного юнака з мазепинськими поглядами, якому всі близькі пророкували блискучу духовну кар'єру, проте склалося по-іншому. «Симон Петлюра, – зауважував Степан Скрипник, – неподільно володів душами своїх товаришів і був негайно обраний провідником національно свідомого юнацтва, що вчилася тоді в полтавських школах» [6, с. 24].

Непокірливість Симона Петлюри шкільному режимові тричі була причиною виключення його із семінарії. Двічі його рятувало заступництво полтавського єпископа Іларіона та обер-прокурора Сенату Случевського, синам якого, учням місцевої гімназії, обдарований «бунтівник» допомагав у навчанні. Цікаво, що третього разу причиною виключення стало запрошення учнями-активістами композитора Миколи Лисенка прослухати у виконанні семінарського хору твір «Б'ють пороги». Микола Віталійович прийняв запрошення. Але ректор семінарії протоієрей Іван Пічета, запопадливий русифікатор, попереджений кимось із доносителів, несподівано з'явився і брутально накинувся на митця, дорікаючи йому «мазепинською інтри-

гою», «розвращением юношества» тощо. Проти такої поведінки ректора рішуче виступив Симон Петлюра, заявивши, що Микола Віталійович – їхній почесний гість, і вони нікому не дозволять його ображати. Від такої відсічі Пічета втратив мову. Семінаристи ж вимагали введення до навчальної програми українознавства, всіляко захищали свої

*Головний отаман військ УНР,
Голова Директорії УНР Симон Петлюра (1879–1926).
Фото, м. Кам'янець-Подільський, 1919 р.*

національні й людські права. Тоді позбавили можливості продовжувати навчання з півсотні семінаристів, до того ж до інших шкіл їх не приймали. Тому Симон та деякі його товариші іспити за середню освіту склали екстерном [6, с. 7].

Даючи в цей період низку приватних уроків дітям заможних батьків, юнак пропагував і свої національні переконання, зокрема, під його впливом українізувалася родина полтавського купця Виноградова. Так, улітку 1901 року Симон із побратимами був запрошений на дачу Виноградових неподалік од Полтави; цим же гуртом у полтавському помешканні Виноградових молодь зустрічала Нова 1902 рік. На зібраннях панував творчий український дух, лунали народні пісні й палкі промови.

Очевидно, визначальною для молодого Петлюри стала дата 19 лютого 1900 року: саме тоді на Шевченківському вечорі в будинку Русових у Полтаві він почув заклик Миколи Міхновського боротися за самостійну і соборну Україну. Семінарист-старшокласник почав гуртувати навколо себе

однодумців, влаштував «таємні» зібрання, на яких нерідко виступав відомий письменник Панас Мирний, поширювалася нелегальна література, велася значна культурно-освітня робота, що сприяло зростанню національної свідомості краян. Особисте знайомство з Міхновським спонукало Петлюру до більш рішучих дій. Невдовзі з побратимами він вступив до Революційної української партії (РУП) та отримує семінарсько-партійне «псевдо» С. Таргон.

Улітку 1901 року в Полтаві відбувся Всеукраїнський студентський з'їзд, на який прибули делегати від усіх студентських громад. Брав участь у його роботі й Симон Петлюра – як представник від Полтавської духовної семінарії, хоч тоді вже був із неї виключений. Під час з'їзду нелегально провели й першу конференцію РУП. Відтоді національно-культурне змагання за Україну назавжди поєдналося в Симона Петлюри з політичним. На II з'їзді (1905) РУП ухвалила рішення ввійти до складу Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП), котра міцно стояла на національному ґрунті. Симона Петлюру підтримували М. Порш, В. Винниченко та інші члени ЦК РУП. Із полтавським центром РУП активно співпрацювали осередки повітових міст губернії з усієї України, зокрема і західноукраїнських земель, які перебували під владою Австро-Угорщини.

Весна 1902 року принесла на Полтавщину низку знаменних подій. Могутній селянський рух на початку березня охопив чи не всю територію губернії. У багатьох повітах попереднього літа був недорід, і хліба селянам не вистачало ще взимку. Врешті терпець урвався: запалали панські маєтки, грабувалися економії... Архівні документи полтавської жандармерії свідчать про неодноразові виїзди в цей час Симона Петлюри та його товаришів у неспокійні райони, зокрема до Решетилівки. Оскільки полтавська поліція зайнялася розслідуванням підпільної діяльності молодих революціонерів, поступово, один за одним, під слідство потрапляли приятелі Петлюри. Восени 1902 року, відчувачи загрозу арешту, він із кількома однотомцями виїжджає до Катеринодара, де спочатку вчителює, а потім під керівництвом Ф. Щербини працює над архівом Кубанського війська.

Отже, в Полтаві Симон Петлюра сформувався як особистість, визначився світоглядно, провів кілька років активної боротьби за національне відродження України, ступив на складний шлях державотворення. Потім життя накреслить йому нові і нові терени: спочатку публіциста й культурного діяча, згодом – політичного, військового й державного мужа. Але полтавські джерела, вперше наповнивши юну душу почуттям патріотизму, залишаться для нього живильними протягом усього земного шляху.

Варто сказати, що в місті зроблені перші кроки з увіковічення пам'яті видатного земляка. Так, на будинку колишньої Полтавської духовної семінарії, а сьогодні це один із корпусів Полтавської державної аграрної академії, встановлено меморіальну дошку Головному отаманові військ Української Народної Республіки Симонові Петлюрі. Студентський комітет академії часто проводить «Петлюрівські читання» та «Зустрічі з Симоном Петлюрою». Сам він свого часу нерідко зустрічався з учнями полтавської гімназії (нині її приміщення належить Полтавському національному педагогічному університету імені В. Г. Короленка). З упевненістю можна твердити, що й майбутні педагоги та науковці, як і їхні наставники, знають і шанують ім'я цього борця за українську незалежність. У Полтаві є вулиця Симона Петлюри, обговорюється питання про встановлення пам'ятника політичному діячеві. Адже тут він народився, звідси пішов у державотворче життя. Донедавна були ще й будинки і господарські споруди родини Петлюр, і нам особисто доводилося брати участь у громадському пікеті з вимогою не допустити руйнації цих свідків історії. Проте соратники тодішнього президента України В. Януковича проявили вандалізм і знищили безцінні артефакти із життєпису лідера нації.

Насамкінець наголосимо, що Симон Петлюра як особистість – «безмірновищий» (Ф. Корш) за все те, що про нього наразі в розпалі політичних пристрастей говорять і пишуть. Нація мусить довести свідомість, щоб такій непересічній, яскравій постаті дати достойну і правдиву оцінку. І, напевно, вже нове покоління українців зуміє чітко розставити всі акценти, озброєне, зокрема, невмирущими словами Симона Петлюри:

В українську державність ми віруємо,
українську державність ми ісповідуємо,
в її неминучості ми переконані.
Для нас вона є до певної міри живою
реальністю, бо ідею її ми носимо в серці,
бо її духом, потребами овіяне все життя.

Література

1. Безотосний М. Гетьман Іван Мазепа і Полтавщина / Микола Безотосний // Історія України : науковий журнал. – 2009. – № 15; Національна ідея, культура і державність. Бібліографічний покажчик. – Полтава, 2014.
2. Іванис В. Симон Петлюра – президент України. 1879–1926 / В. Іванис. – Торонто, 1952.
3. Пустовіт Т. Симон Петлюра (полтавський період) / Т. Пустовіт // Він з когорти вождів. Крайці конкурсні праці про дореволюційну діяльність Симона Петлюри. – К. : Дніпро, 1994.
4. Савченко В. Симон Петлюра / В. Савченко. – Харків : Фолио, 2005.
5. Сергійчук В. Симон Петлюра / В. Сергійчук. – К. : Україна, 2004.
6. Симон Петлюра в молодості. Збірка споминів / ред. А. Жук. – Львів, 1936.